

ОСОБЛИВОСТІ ПОЧАТКУ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ВЧИНЕНИХ У СФЕРІ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З ВИКОРИСТАННЯМ ПІДРОБЛЕНИХ ДОКУМЕНТІВ

FEATURES OF THE INITIATION OF PRE-TRIAL INVESTIGATION OF CRIMINAL OFFENSES COMMITTED IN THE SPHERE OF ECONOMIC ACTIVITY USING FORGED DOCUMENTS

Жердєв В.К., д.філос. в гал. права,
старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії
з проблем досудового розслідування

*Навчально-науковий інститут № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ
orcid.org/0009-0009-4262-2004*

Романов М.Ю., д.філос. в гал. права,
старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії
превентивної діяльності та соціологічних досліджень

*Дніпровський державний університет внутрішніх справ
orcid.org/0000-0003-2443-7744*

Дослідження спрямоване на аналіз особливостей початку досудового розслідування кримінальних правопорушень, вчинених у сфері господарської діяльності з використанням підроблених документів, виявлення проблемних аспектів та пропозицій шляхів удосконалення процедури. Методи дослідження. Робота виконана на підставі загальнонаукових та спеціальних методів наукового пізнання, включаючи порівняльно-правовий, формально-логічний, системного аналізу та синтезу. Результати. У статті досліджено правові засади початку досудового розслідування економічних злочинів із застосуванням підроблених документів, проаналізовано процесуальні особливості внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, виявлено основні проблеми, що виникають на практиці. Дослідження розкриває специфіку збирання та оцінки доказів підробки документів, роль експертних досліджень, особливості кримінального провадження в умовах воєнного стану.

Початок досудового розслідування кримінальних правопорушень, вчинених у господарській діяльності з використанням підроблених документів, потребує комплексного підходу, що враховує специфіку доказування автентичності документів, складність економічних відносин та сучасні виклики, пов'язані з умовами воєнного стану. Удосконалення процесуального механізму потребує законодавчих змін та покращення правозастосовної практики.

Ключові слова: досудове розслідування, економічні злочини, підроблені документи, кримінальне провадження, єдиний реєстр, експертиза, воєнний стан.

The research aims to analyze the peculiarities of initiating pre-trial investigation of criminal offenses committed in the sphere of economic activity using forged documents, identifying problematic aspects and proposing ways to improve the procedure. Research methods. The work is based on general scientific and special methods of scientific cognition, including comparative legal, formal logical, systematic analysis, and synthesis methods. Results. The article examines the legal framework for initiating pre-trial investigation of economic crimes involving forged documents, analyzes the procedural features of registration in the Unified Register of Pre-trial Investigations, and identifies the main problems arising in practice. The study reveals the specifics of collecting and evaluating evidence of document forgery, the role of expert examinations, and the peculiarities of criminal proceedings under martial law.

The initiation of pre-trial investigation of criminal offenses committed in economic activity using forged documents requires a comprehensive approach that takes into account the specifics of proving document authenticity, the complexity of economic relations, and modern challenges related to martial law conditions. Improving the procedural mechanism requires legislative changes and enhancement of law enforcement practices.

Key words: pre-trial investigation, economic crimes, forged documents, criminal proceedings, unified register, expert examination, martial law.

Вступ. Сучасні трансформаційні процеси в економіці України, поглиблення інтеграційних процесів та розширення господарських зв'язків створюють нові можливості для розвитку підприємництва, водночас породжуючи нові виклики у сфері протидії економічній злочинності. Одним із найбільш поширених способів вчинення кримінальних правопорушень у господарській діяльності є використання підроблених документів, що становить серйозну загрозу для економічної безпеки держави та порушує права і законні інтереси суб'єктів господарювання.

Актуальність дослідження особливостей початку досудового розслідування таких злочинів обумовлена кількома чинниками. По-перше, зростанням кількості кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, що вчиняються з використанням підроблених документів. По-друге, складністю виявлення та розслідування цих злочинів, що пов'язано зі специфікою доказування під-

робки документів та необхідністю проведення складних експертних досліджень. По-третє, недосконалістю правового регулювання окремих аспектів початку досудового розслідування таких кримінальних правопорушень.

Метою дослідження є комплексний аналіз особливостей початку досудового розслідування кримінальних правопорушень, вчинених у сфері господарської діяльності з використанням підроблених документів, виявлення проблемних аспектів правового регулювання та правозастосовної практики, формулювання пропозицій щодо їх удосконалення.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі **завдання**: проаналізувати правові засади початку досудового розслідування економічних злочинів із використанням підроблених документів; дослідити процесуальні особливості внесення відомостей про такі кримінальні правопорушення до Єдиного реєстру досудових

розслідувань; виявити специфіку збирання та оцінки первинних доказів підrobки документів; охарактеризувати особливості призначення та проведення експертних досліджень; проаналізувати вплив воєнного стану на процедуру початку досудового розслідування.

Виклад основного матеріалу. Правову основу початку досудового розслідування кримінальних правопорушень, вчинених у сфері господарської діяльності з використанням підроблених документів, становлять норми Конституції України [1], Кримінального процесуального кодексу України [3], відповідні підзаконні нормативно-правові акти, а також міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Конституційні засади початку досудового розслідування закріплені у статтях 29, 30, 31 Основного Закону, які гарантують право особи на свободу та особисту недоторканність, недоторканність житла, таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. Ці конституційні принципи набувають особливого значення під час розслідування економічних злочинів, оскільки збирання доказів часто потребує проведення слідчих дій, що можуть обмежувати конституційні права громадян.

Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод [2] встановлює додаткові гарантії дотримання прав особи під час кримінального провадження, зокрема право на справедливий суд, презумпцію невинуватості, право не свідчити проти себе. Ці принципи мають безпосереднє відношення до початку досудового розслідування, оскільки саме на цій стадії закладається основа для забезпечення справедливості кримінального провадження.

Кримінальний процесуальний кодекс України детально регламентує процедуру початку досудового розслідування. Відповідно до статті 214 КПК України, досудове розслідування розпочинається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань [3]. Ця норма має універсальний характер та поширюється на всі види кримінальних правопорушень, включаючи злочини у сфері господарської діяльності.

Водночас, розслідування економічних злочинів із використанням підроблених документів має свої специфічні особливості, які обумовлені характером цих правопорушень. По-перше, такі злочини часто мають латентний характер і виявляються не відразу після їх вчинення. По-друге, доказування факту підробки документів потребує проведення складних експертних досліджень, що впливає на строки та порядок проведення слідчих дій. По-третє, ці злочини часто вчиняються організованими групами з використанням складних схем, що ускладнює встановлення всіх обставин кримінального правопорушення.

Особливе значення для початку досудового розслідування має правильна кваліфікація кримінального правопорушення. Використання підроблених документів у сфері господарської діяльності може кваліфікуватися за різними статтями Кримінального кодексу України залежно від конкретних обставин справи. Найбільш поширеними є кваліфікації за статтями 358 (підробка документів, печаток, штампів та бланків, збут чи використання підроблених документів, печаток, штампів), 366 (службове підроблення), а також за статтями, що передбачають відповідальність за конкретні економічні злочини, вчинені з використанням підроблених документів.

Єдиний реєстр досудових розслідувань є центральним елементом системи обліку кримінальних проваджень в Україні. Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, затверджене наказом Офісу Генерального прокурора від 30 червня 2020 року № 298 [4], детально регламентує порядок формування та ведення цього реєстру. Внесення відомостей про кримінальні правопорушення,

вчинені у сфері господарської діяльності з використанням підроблених документів, має свої особливості, які обумовлені специфікою цих злочинів. Передусім, важливим є правильне формулювання фабули кримінального правопорушення, яка має містити всі ознаки, що дозволяють ідентифікувати конкретне правопорушення та відрізнити його від інших.

При внесенні відомостей до ЄРДР необхідно враховувати, що використання підроблених документів може бути як самостійним складом злочину, так і способом вчинення іншого кримінального правопорушення. У першому випадку основною кваліфікацією може бути стаття 358 КК України, у другому – відповідна стаття, що передбачає відповідальність за конкретний злочин у сфері господарської діяльності, а підробка документів розглядатиметься як спосіб його вчинення.

Особливої уваги потребує питання достатності відомостей для внесення до ЄРДР. Відповідно до частини 5 статті 214 КПК України, відомості вносяться до ЄРДР негайно, але не пізніше 24 годин після отримання заяви, повідомлення про кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення слідчим, прокурором обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення [3]. При цьому не вимагається повного встановлення всіх обставин справи, достатньо обґрунтованої підозри про вчинення кримінального правопорушення.

Водночас, у випадку з підробленими документами часто виникають ситуації, коли первинна інформація є недостатньою для однозначного висновку про наявність ознак кримінального правопорушення. Наприклад, при виявленні документа з сумнівними ознаками автентичності необхідно провести попередній аналіз, а іноді і експертне дослідження для встановлення факту підробки. У таких випадках рішення про внесення відомостей до ЄРДР має прийматися на основі сукупності наявних даних та їх правової оцінки.

Важливим аспектом є також визначення територіальної підслідності. Кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності з використанням підроблених документів часто мають міжрегіональний характер, коли документи підробляються в одному місці, а використовуються в іншому. У таких випадках слідчий має керуватися правилами, встановленими статтею 32 КПК України, та визначати підслідність за місцем вчинення кримінального правопорушення, а за неможливості його встановлення - за місцем виявлення ознак кримінального правопорушення [3].

Збирання та оцінка доказів підробки документів при розслідуванні економічних злочинів має свою специфіку, що обумовлена технічними особливостями виявлення ознак підробки та необхідністю застосування спеціальних знань. Уже на початковому етапі досудового розслідування слідчий стикається з необхідністю встановлення автентичності документів, які є ключовими доказами у справі.

При огляді документів, що можуть бути підробленими, слідчий має звертати увагу на низку ознак, які можуть свідчити про їх неавтентичність. До таких ознак належать невідповідність паперу, на якому виготовлено документ, зразкам офіційних бланків, неправильне розташування реквізитів, невідповідність шрифтів та їх розмірів, наявність ознак механічних пошкоджень тексту, невідповідність печаток та штампів встановленим зразкам [5]. Водночас, слід враховувати, що сучасні технології дозволяють виготовляти підроблені документи високої якості, які важко відрізнити від справжніх без застосування спеціального обладнання. Тому первинний огляд документів має доповнюватися більш детальним дослідженням з використанням технічних засобів.

Особливого значення набуває правильне вилучення та збереження документів, що можуть бути доказами

у справі. При вилученні документів необхідно забезпечити їх цілісність та збереження всіх ознак, які можуть мати значення для експертного дослідження. Документи мають вилучатися разом з папками, обкладинками, іншими супутніми матеріалами, які можуть містити сліди підробки [6]. Важливим аспектом є також встановлення джерела походження підроблених документів. Це може бути зроблено шляхом аналізу матеріалів справи, опитування свідків, проведення обшуків за місцем можливого виготовлення підроблених документів. Встановлення способу та місця виготовлення підроблених документів має принципове значення для кваліфікації злочину та встановлення кола осіб, причетних до його вчинення.

При оцінці доказів підробки документів слідчий має враховувати, що висновки про автентичність або підробленість документів можуть бути зроблені лише на основі висновку експерта. Первинні ознаки підробки, виявлені під час огляду документів, можуть бути лише підставою для призначення експертизи, але не можуть самостійно підтверджувати факт підробки.

Експертиза документів відіграє ключову роль у доказуванні фактів підробки при розслідуванні економічних злочинів. Призначення та проведення експертизи документів має свої особливості, які обумовлені специфікою об'єктів дослідження та складністю експертних завдань.

При формулюванні питань для експертизи слідчий має враховувати специфіку конкретної справи та можливості експертної методики. Типовими питаннями для експертизи документів у справах про економічні злочини є встановлення автентичності документа, способу його виготовлення, факту внесення змін до первинного тексту, встановлення послідовності нанесення реквізитів [8]. Особливої уваги потребує питання забезпечення експертизи необхідними порівняльними матеріалами. Для проведення якісного експертного дослідження необхідно надати експерту зразки справжніх документів відповідного виду, зразки підписів відповідних осіб, відбитки печаток та штампів. Отримання таких зразків часто потребує проведення додаткових слідчих дій та може значно збільшити строки розслідування.

Категоричний висновок експерта про підробленість документа є одним з найвагоміших доказів у справі, однак він має оцінюватися в сукупності з іншими доказами. Висновок у ймовірній формі не може бути покладений в основу обвинувачення як єдиний доказ вини особи, але може використовуватися в сукупності з іншими доказами [9]. У випадках, коли висновок експерта викликає сумніви або є суперечливим, може бути призначена повторна або додаткова експертиза. Повторна експертиза призначається в разі необґрунтованості висновку експерта або сумнівів у його правильності, додаткова - коли висновок експерта є недостатньо ясним або неповним.

Введення воєнного стану в Україні внесло суттєві зміни в порядок здійснення кримінального провадження, включаючи розслідування економічних злочинів із використанням підроблених документів. Закон України від 14 квітня 2022 року № 2201-IX «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» [7] встановив особливий порядок здійснення кримінального провадження на період дії воєнного стану.

Основними особливостями початку досудового розслідування в умовах воєнного стану є зміни у строках проведення слідчих дій, особливий порядок повідомлення про підозру, можливість проведення слідчих дій в дистанційному режимі. Ці зміни мають безпосередній вплив на розслідування економічних злочинів, оскільки дозволяють більш оперативного реагувати на виявлені правопорушення [8]. Зокрема, в умовах воєнного стану допускається проведення слідчих дій без участі понятих, якщо їх залучення

неможливе з об'єктивних причин. Це особливо актуально при розслідуванні економічних злочинів у населених пунктах, що знаходяться в зоні бойових дій або на тимчасово окупованих територіях.

Особливого значення набуває можливість проведення процесуальних дій в дистанційному режимі з використанням технічних засобів відеоконференц-зв'язку. Це дозволяє забезпечити безперервність кримінального провадження навіть у випадках, коли безпосередня присутність учасників процесу неможлива з міркувань безпеки [9]. В умовах воєнного стану також збільшилась кількість випадків використання підроблених документів для отримання неправомірних переваг, пов'язаних з особливостями правового режиму воєнного стану. Зокрема, виявлені факти використання підроблених довідок про внутрішнє переміщення для отримання гуманітарної допомоги, підроблених медичних довідок для ухилення від мобілізації, підроблених документів у сфері державних закупівель товарів оборонного призначення [10]. Ці обставини потребують особливої уваги правоохоронних органів та адаптації методики розслідування до нових реалій. Водночас, основні принципи початку досудового розслідування залишаються незмінними, а особливості воєнного стану стосуються переважно процедурних аспектів [11].

Аналіз правозастосовної практики дозволяє виявити низку проблемних аспектів початку досудового розслідування кримінальних правопорушень, вчинених у сфері господарської діяльності з використанням підроблених документів. Узагальнення про практику розгляду скарг на рішення органів досудового розслідування свідчить про наявність системних проблем у цій сфері [6]. Однією з основних проблем є недостатня кваліфікація слідчих у питаннях виявлення ознак підробки документів. Це призводить до того, що первинний огляд документів проводиться поверхово, без належної уваги до технічних деталей, які можуть мати вирішальне значення для подальшого розслідування. Внаслідок цього часто втрачаються важливі докази або призначається експертиза з неповним комплектом матеріалів.

Ще однією проблемою є тривалість проведення експертних досліджень. Експертні установи часто перевантажені, що призводить до затримок у проведенні експертиз. Водночас, без висновку експерта неможливо довести факт підробки документів, тому розслідування фактично призупиняється до отримання результатів експертизи. Це особливо критично в умовах обмежених строків досудового розслідування [4].

Недосконалість нормативного регулювання окремих аспектів збирання та оцінки електронних доказів також є однією з перешкод під час здійснення досудового розслідування. В умовах цифровізації економічних відносин все більше документів існує виключно в електронному вигляді, що створює нові виклики для виявлення їх підробки. Чинне законодавство не завжди адекватно регулює питання збирання та дослідження електронних доказів.

Вивчення міжнародного досвіду розслідування економічних злочинів із використанням підроблених документів дозволяє виявити кращі практики, які можуть бути адаптовані до українських реалій. Особливий інтерес становить досвід країн Європейського Союзу, які мають розвинену систему протидії економічній злочинності [7]. У більшості європейських країн функціонують спеціалізовані підрозділи правоохоронних органів, що займаються виключно розслідуванням економічних злочинів. Такі підрозділи мають відповідну матеріально-технічну базу, кваліфікований персонал та налагоджену систему взаємодії з іншими правоохоронними органами та контролюючими структурами.

Важливим елементом європейської моделі є активне використання сучасних інформаційних технологій для виявлення та розслідування економічних злочинів. Зокрема, широко застосовуються системи автоматизова-

ного аналізу фінансових операцій, електронні бази даних підроблених документів, системи розпізнавання образів для виявлення підроблених печаток та підписів.

Корисним для України може бути досвід створення єдиних баз даних зразків офіційних документів, печаток та штампів. Такі бази дозволяють оперативно перевіряти автентичність документів та виявляти підробки на ранній стадії. Водночас, створення таких систем потребує значних фінансових вкладень та координації зусиль різних державних органів.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє сформулювати низку висновків щодо особливостей початку досудового розслідування кримінальних правопорушень, вчинених у сфері господарської діяльності з використанням підроблених документів.

Початок досудового розслідування таких злочинів характеризується низкою специфічних особливостей, що обумовлені природою цих правопорушень. Основною особливістю є необхідність встановлення факту підробки документів, що потребує проведення складних експертних досліджень та залучення фахівців з відповідних галузей знань. Це суттєво впливає на строки та порядок проведення слідчих дій, а також на вибір тактики розслідування.

Процедура внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань у справах про економічні злочини з використанням підроблених документів потребує особливої уваги до правильності формулювання фабули кримінального правопорушення та визначення його кваліфікації. Помилки на цьому етапі можуть призвести до

серйозних процедурних порушень та негативно вплинути на результат розслідування.

Збирання та оцінка первинних доказів підробки документів є одним з найбільш складних аспектів розслідування таких злочинів. Слідчі мають володіти спеціальними знаннями для виявлення ознак підробки та правильного вилучення і збереження доказів. Водночас, остаточний висновок про автентичність документів може бути зроблений лише на основі висновку експерта.

Експертне дослідження документів відіграє ключову роль у доказуванні фактів підробки. Якість експертизи значною мірою залежить від правильності формулювання питань для експерта та повноти наданих йому матеріалів. Тривалість експертних досліджень є однією з основних проблем, що впливають на ефективність розслідування.

Умови воєнного стану внесли суттєві зміни в порядок здійснення кримінального провадження, створивши як нові можливості для більш оперативного розслідування, так і нові виклики, пов'язані з обмеженнями безпекового характеру. Водночас, основні принципи початку досудового розслідування залишаються незмінними.

Аналіз правозастосовної практики дозволив виявити низку системних проблем, які негативно впливають на ефективність розслідування економічних злочинів із використанням підроблених документів. До таких проблем належать недостатня кваліфікація слідчих, недосконалість координації між правоохоронними органами, тривалість експертних досліджень, недосконалість регулювання електронних доказів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алєнін Ю. П. Початок досудового розслідування за КПК 2012 року. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 198–203.
2. Конституція України: Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30.
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004
4. Кримінальний процесуальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
5. Лоскутов Т. О. Правове регулювання кримінального процесуального затримання в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Ужгород, 2022. С. 417–423.
6. Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення: затв. наказом Офісу Генерального прокурора від 30 черв. 2020 р. № 298. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0298905-20>
7. Особливості кримінального провадження під час воєнного стану: текстова версія онлайн-зустрічі з Головою Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду Станіславом Кравченком. URL: <https://uba.ua/ukr/news/9268/>
8. Таран О. Особливості здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану. Кримінально-правові, кримінологічні, кримінальні процесуальні та криміналістичні проблеми протидії злочинності в умовах воєнного стану: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (20 квіт. 2022 р.). Київ–Львів–Дніпро, 2022. С. 79–83.
9. Цермонський І. Кримінальні провадження в умовах воєнного стану. URL: <https://jur-gazeta.com/publications/practice/kriminalne-pravo-ta-proces/kriminalni-provazhennya-v-umovah-voennogo-stanu.html>
10. Узагальнення про практику розгляду скарг на рішення, дії або бездіяльність органів досудового розслідування чи прокурора під час досудового розслідування. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/VRR00212>
11. Закон України від 14 квіт. 2022 р. № 2201-IX «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2201-20>

Дата першого надходження рукопису до видання: 14.10.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 13.11.2025

Дата публікації: 28.11.2025